

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ ЯК ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО РЕЛІГІЄЗНАВСТВА: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

У статті на основі ретроспективного екскурсу в історію українського релігієзнавства розкриті особливості становлення соціології релігії в Україні. Показано її теоретичне й емпіричне соціологічне та релігієзнавче підґрунтя, зокрема наголошено на значенні наукових здобутків західноєвропейських учених (О. Конт, Е. Дюркгейм, Г. Спенсер, М. Вебер та інші).

Встановлено, що ключову роль у формуванні соціології релігії в Україні, саме як міждисциплінарної (релігієзнавчої та соціологічної) галузі наукового знання, відіграли українські вчені (академічні релігієзнавці) та відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України. На прикладі співпраці вчених-релігієзнавців, викладачів і студентів (які набували досвіду роботи соціолога-релігієзнавця, що практикує) показано осмислення релігії як соціального феномену у тріаді «студент – викладач – учений».

Визначено, що вагоме місце у процесі становлення соціології релігії в Україні посідала спеціалізована вчена рада Д 26.161.03 із захисту дисертацій на здобуття доктора (кандидата) наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство (у галузі філософських, історичних і соціологічних наук). Виснувано, що завдяки внеску українських академічних релігієзнавців соціологія релігії утвердилася в науковому академічному просторі України.

Ключові слова: релігія, соціологія, Україна, соціологія релігії, релігійність, соціологічні дослідження, академічне релігієзнавство, відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Oleg Buchma

FORMATION OF THE SOCIOLOGY OF RELIGION AS A FIELD OF UKRAINIAN ACADEMIC STUDY OF RELIGION: A RETROSPECTIVE VIEW

The article, based on a retrospective excursion into the history of Ukrainian religious studies, reveals the peculiarities of the formation of the sociology of religion in Ukraine. The author shows its theoretical and empirical sociological and religious basis. In particular, in this context, the importance of scientific achievements of Western European scholars (O. Comte, E. Durkheim, G. Spencer, M. Weber, etc.) in the nineteenth and twentieth centuries is emphasized.

It is established that the key role in the formation of the sociology of religion in Ukraine, precisely as an interdisciplinary (religious and sociological) branch of scientific knowledge, was played by Ukrainian scientists (academic religious scholars) and the Department of Religious Studies of the H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. The example of cooperation between religious scholars, teachers and students (who gained experience as a practicing sociologist-religious scholar) shows the understanding of religion as a social phenomenon in the triad “Student – Teacher – Scholar”.

It is determined that a significant place in the process of formation of the sociology of religion in Ukraine was occupied by the Specialized Academic Council D 26.161.03 for the defense of dissertations for the degree of Doctor (Candidate) of Sciences in the speciality 09.00.11 – Religious Studies (in the field of philosophical, historical and sociological sciences). It is proved that thanks to the contribution of Ukrainian academic religious scholars, the sociology of religion has established itself in the scientific academic space of Ukraine.

Key words: religion, sociology, Ukraine, sociology of religion, religiosity, sociological research, academic religious studies, Department of Religious Studies of H.S. Skovoroda Institute of National Academy of Sciences of Ukraine.

Постановка проблеми. У травні 2011 р. в Україні відбулися міжнародний семінар «Релігія в публічному просторі» та дискусія на тему «Соціологія релігії як академічна дисципліна: виклики і перспективи» за участю британських соціологів релігії Девіда та Берніс Мартін. На їхню думку, найактуальнішими у сфері соціології релігії є проблеми секуляризації, релігії як чинника соціальної опозиції та солідарності, релігії у співвідношенні з націоналізмом, глобалізацією, міжрелігійного

співіснування тощо¹. Зверну увагу на те, що ці й інші проблемні питання вже давно перебували в полі зору українських релігієзнавців.

Також було зазначено, що на Заході релігієзнавство загалом і соціологія релігії зокрема передусім наука емпірична, а в Україні – здебільшого

¹ Див.: Кисельов О. Соціологія релігії як академічна дисципліна: виклики і перспективи. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/9929-sociologiya-religii-kak-akademicheskaya-disciplina-vyzovy-i-perspektivy.html>

теоретична, а «теза про те, що вивчити релігію для українських студентів означає прочитати про неї у книгах, викликала сміх у британських соціологів»².

Власне, смисл цієї дискусії, від якої пройшло вже тринадцять років, не втрачає своєї актуальності й нині, детермінує **актуальність** порушеної у статті проблеми та необхідність визначити внесок українських учених-релігієзнавців у становлення соціології релігії та показати, що ця наука: а) має глибоке історичне коріння в Україні; б) сформувалася як потужна галузь соціально-гуманітарного знання у вимірах науки, навчальної дисципліни й емпіричних досліджень завдяки українським науковцям (зокрема, українським академічним релігієзнавцям). Водночас підкреслю і наголошу, що соціологія – наука не лише емпірична, а й глибоко теоретична. Емпіричний матеріал є живильним ґрунтом для загальної соціальної теорії як вищого структурного рівня соціологічного знання, зокрема й у соціології релігії. Звісно, одних лише книг для розуміння релігії як соціального явища не досить, але без книг (підручників, навчальних посібників, збірників наукових праць, індивідуальних і колективних монографій) феномен релігії дослідити, осмислити та зрозуміти важко, а то й неможливо.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі здійсненого ретроспективного екскурсу в історію українського релігієзнавства показати специфіку становлення соціології релігії в Україні, визначити в ній внесок українських академічних релігієзнавців.

Виклад основного матеріалу. Передвісником академічного релігієзнавства як науки стало ХІХ ст. Це час бурхливого розвитку наукового знання, корінних зламів, поворотів і переворотів у різних його галузях (біології, медицині, хімії, фізиці, математиці тощо). Філософія «де-факто» припинила виконувати функцію «цариці наук». На ґрунті позитивізму, що заперечував теоретичне, абстрактне пізнання дійсності, суспільних процесів і соціальних перетворень і апелював до емпіричного досвіду, постає нова наука – соціологія, яка практично проголошується «наукою наук» і заміняє в цій ролі філософію. Соціологія як наука про суспільство, за задумом її творця О. Конта, підпорядковувала собі всі науки, які так чи інакше, безпосередньо чи опосередковано містили у предметі свого дослідження суспільний елемент: здобутки в галузях історії, географії, філософії, психології, юриспруденції, економічної та політичної теорії тощо. І лише завдяки відомому філософу і соціологу, засновнику так званої французької соціологічної школи Е. Дюркгейму звується предмет соціології. І остання вже постає як окрема наука, що посідає рівне місце в шереңзі наук, що досліджують суспільство.

Ми не випадково згадали про факт становлення соціології, бо саме він детермінував процес оформлення релігієзнавства в галузь наукового знання з подальшою його структуризацією. Уже тоді починають чітко вимальовуватися такі напрями в дослідженні релігійного феномену, як власне соціологічний, філософський, психологічний, етнографічний, історичний, компаративний (порівняльне релігієзнавство), географічний, політологічний тощо, які в майбутньому становитимуть структуру академічного релігієзнавства (філософія релігії, соціологія релігії, історія релігії, психологія релігії, географія релігії, етнологія релігії, політологія релігії тощо). А основоположники соціології О. Конт, Е. Дюркгейм, Г. Спенсер, М. Вебер та інші закладали основи соціології релігії. У цьому контексті помітною є постать М. Вебера, який у своїх працях «Соціологія релігії», «Протестантська етика і дух капіталізму», «Господарська етика світових релігій» входить до проблемного поля соціології релігії і розглядає питання співвідношення релігії та суспільства. Він аналізує релігійність і визнає її формувальним і рушійним суспільним чинником. У результаті порівняння різних релігійних систем Сходу з релігійними системами Заходу він дійшов висновку, що релігія значно впливала на становлення, розвиток і трансформацію політичних систем суспільства, виділив три чистих типи панування: традиційне, харизматичне, легальне. Це дало йому змогу переосмислити зміст і механізми влади, що детермінувало творення нових концепцій наукового управління суспільством. Український читач зміг ознайомитися із працею «Протестантська етика і дух капіталізму» завдяки перекладу її тексту українською мовою, що здійснив відомий український соціолог-релігієзнавець О. Погорілий³. Отже, у руслі соціології та її представниками був закладений міцний фундамент академічного релігієзнавства взагалі і такому його структурному елементу, як соціологія релігії, зокрема. Надалі на цій основі, але зі своєю специфікою відбувалися становлення та розвиток релігієзнавства та соціології релігії в Україні. У ХІХ–ХХ ст. на національному ґрунті за допомогою використання світового досвіду вибудовують свої теоретичні конструкти П. Лодій, Я. Рубан, О. Новицький, С. Гогоцький, Т. Шевченко, П. Юркевич, С. Подолинський, І. Франко, Леся Українка, М. Драгоманов та інші.

Особливе місце в історії українського релігієзнавства посідає творча спадщина діячів українського національного відродження перших десятиліть минулого століття – М. Грушевського, О. Лотоцького, І. Огієнка, М. Шаповала, О. Бочковського, В. Липинського, А. Річинського й інших. Усі вони створили власні теоретично завершені

² Там само.

³ Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Основи, 1994.

релігієзнавчі конструкти, у яких належне місце відвели соціальному осмисленню релігії. У Радянському Союзі, у складі якого перебувала Україна, соціологічно-релігієзнавче вивчення релігійного феномену пригальмувалося. Проте варто зауважити, що і в той час у межах наукового атеїзму уже проростають паростки нового релігієзнавчого знання. Поступово починають проявлятися окремі структурні елементи тієї науки, що невдовзі отримає назву академічного релігієзнавства (зокрема, його дисциплінарна складова частина – соціологія релігії). Попри деяку ідеологічну заангажованість, у працях авторів радянської доби ми віднаходимо раціональне зерно, що дає приріст наукового знання. У розвиток дослідження соціальної природи релігії й емпіричного вивчення її комплексу в той час своїми працями зробили внесок П. Косуха, А. Єришев та інші. Завдяки їхнім теоретичним і емпіричним напрацюванням соціологія релігії набуває статусу самостійної релігієзнавчої дисципліни, у межах якої поступово окреслюються предметне поле, система методів і методологічна база та випрацьовується інструментарій конкретно-соціологічних досліджень релігійних явищ і процесів⁴.

У 1991 р. з отриманням Україною незалежності починається новий якісний період у розвитку української науки, зокрема й релігієзнавства, яке стало самостійною академічною наукою та структурно оформилося (у структурі академічного українського релігієзнавства чільне місце посіла соціологія релігії).

Академія наук України отримує статус національної. Вона самостійно визначає пріоритетні напрями наукових досліджень, які ґрунтуються на принципах об'єктивності й історизму. У її структурі вже з 1991 р. в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди функціонує відділення релігієзнавства, яке складається із трьох відділів: філософії релігії, історії релігії та соціології релігії (пізніше реорганізований у відділ проблем сучасних релігійних процесів). Останній відділ очолює доктор філософських наук, професор П. Косуха – один із фундаторів сучасної соціології релігії в Україні. Відділ вивчав релігійну ситуацію в Україні, яка була досить складною та неоднозначною на той час. (У штатному розкладі цього відділу була посада соціолога, яку обіймав В. Сапіга).

Зміни світоглядних настанов і ціннісних орієнтацій, духовний вакуум, зростання рівня релігійності, поява нових релігійних течій і рухів, розкол православ'я тощо стали причинами конфліктогенності в релігійному середовищі. Співробітниками

відділу був розроблений інструментарій конкретно-соціологічних досліджень, здійснювалася вибірка, у скрутних умовах проводилися масштабні соціологічні дослідження. Їхні результати надалі сприяли створенню механізму подолання та профілактики міжконфесійних конфліктів.⁵

Були започатковані системні соціологічні дослідження релігійного комплексу особи. Так, відділом соціології релігії відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України в 1993 р. було проведено соціологічне дослідження «Місце релігії в житті людини». Його результатом стала колективна монографія «Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози»⁶.

У процесі проведених відділом досліджень було встановлено, що у вірян з різним ступенем релігійності вона відрізняється як за рівнем, так і за співвідношенням своїх структурних компонентів. Тому не завжди індивідуальна свідомість особи може відповісти її поведінці. Здебільшого через суб'єктивний чинник індивід може приховувати від інших своє ставлення до навколишнього, поводитись так, щоб не суперечити нормам і звичкам, які характерні для тієї чи іншої релігійної спільноти.

Для визначення ступеня релігійності особи враховувалися мотиви, що спонукають її (особу) до тих чи інших дій. Під мотивацією розумілася сукупність тих психічних моментів, що загалом визначають індивідуальну поведінку. Установлено, що ступінь релігійності індивіда, який бере участь у відправленні релігійного культу, буде різним залежно від того, чи пристосовується він до звичаю, традиції, чи підпорядковується тиску загального релігійного погляду, чи діє за вірою та внутрішнім переконанням у необхідності таких дій.

За даними соціологічного дослідження «Місце релігії в житті людини», до відповідних релігійних (культових) дій, а до таких, що часто повторюються, і поготів, ніхто не спонукає. «Виконуються вони зазвичай за душевним покликом, як одна з важливих душевних потреб. Так ось, більше половини (52,6%) опитаних сповідаються і причащаються, 46,8% систематично моляться і вдома, і у храмі, ще 15,6% – моляться тільки у храмі, 25,3% – декілька разів у житті, коли вирішувалась особиста доля або доля близьких людей; 12,3% респондентів не моляться ніколи». Багато про що говорять і показники участі в діяльності релігійних громад, специфічної культури – відвідання храму (молитовного будинку тощо). «<...> Систематично, кілька разів на тиждень

⁴ Див.: Бучма, О. Петро Косуха і Анатолій Єришев як започатківці української соціології релігії. *Софія* : гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2023. № 2 22. С. 98–99. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/13/14>.

⁵ Див.: Косуха П. Про стан міжконфесійних відносин в Україні (на матеріалах соціологічних досліджень. Київ, 1993.

⁶ Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози : колективна монографія / редкол. : П. Косуха (відп. ред.) та ін. Київ: відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України.

відвідують культову будівлю 12,9%, щотижня 21,6%, тільки у дні великих релігійних свят 42,9%, зовсім не відвідують 22,6% опитаних. Регулярно підтримують релігійну організацію і зовсім не підтримують приблизно однакова кількість респондентів – 24 і 25,3%; роблять пожертви, відвідуючи храм під час великих релігійних свят – 42,9%.

У житті багатьох респондентів релігійна громада відіграє певну роль. Отже, 20,6% звертається до релігійної громади з усіма своїми проблемами, а 18,4% – ніколи, інші звертаються туди за необхідності відзначити радісну (народження дитини або вступ до шлюбу) чи драматичну (похорон) подію в житті своїх рідних і близьких (33,5%), за життєвими настановами, одержати розраду своїй душі (23,9%). 12,8% опитаних зверталися до церкви лише декілька разів за своє життя»⁷.

Дослідження показало, що впливи релігійного середовища позначаються на емоціях, почуттях особи й реалізуються в її поведінці. Отже, відбувається формування системи ціннісних орієнтацій, яка реалізується в соціальних настановах вірянина. Саме соціальні настанови зорієнтовують здійснення релігійних поглядів вірян у вчинки.

Паралельно зі становленням в Україні релігієзнавства (соціології релігії) як науки відбувається становлення відповідної навчальної дисципліни. У вишах уводиться навчальний курс «Релігієзнавство», у якому чільне місце відводиться соціологічній проблематиці, відкриваються кафедри релігієзнавства. Одним із перших ЗВО, що готують спеціалістів релігієзнавців, стає Національний університет «Києво-Могилянська академія» (гуманітарний факультет). Студенти гуманітарного факультету третього року навчання, які спеціалізувалися з релігієзнавства, проходили релігієзнавчо-соціологічну практику, а перед цим вони опановували курс «Практикум соціолога-релігієзнавця».

Практика відбувалася на базі соціологічного відділу відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. У той час співробітники відділення релігієзнавства А. Колодний, П. Косуха, П. Яроцький, Л. Филипович, С. Головащенко, О. Саган, О. Сарапін, О. Бучма й інші викладали релігієзнавчі дисципліни в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та надавали допомогу із соціологічно-релігієзнавчої практики прикріпленим до відділення студентам: організовували відвідування ними культових установ, бесіди з послідовниками окремих конфесій чи релігійних місій, вивчення студентами богословської літератури, періодичних та інших релігійних

видань тощо із застосуванням методів опитування, спостереження, аналізу документів. Отже, студентська молодь активно залучалася до участі у проведенні відділенням релігієзнавства соціологічних досліджень сучасної нетрадиційної релігійності, стану та тенденцій міжконфесійних відносин, релігійної ситуації в Україні взагалі, набувала досвіду роботи соціолога-релігієзнавця-практика.

Власне в ті роки закладаються підвалини нового виду релігієзнавчої діяльності та дисциплінарної складової частини академічного релігієзнавства – практичного релігієзнавства, яке по суті є соціологічним за змістом. Згодом структуру відділення релігієзнавства становлять два відділи: 1. Філософії релігії (проф. А. Колодний); 2. Історії релігії та практичного релігієзнавства (проф. Л. Филипович). Останній відділ – спадкоємець відділів історії релігії та соціології релігії. Отже, соціологічна релігієзнавча робота була сконцентрована в цьому відділі, хоча до неї й залучалися співробітники відділу філософії релігії. Нині академічне релігієзнавство в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди представлене одним структурним підрозділом – відділенням релігієзнавства (проф. О. Саган), співробітники якого у своїх дослідженнях послуговуються досягненнями соціології релігії та здобувають і активно використовують емпіричний матеріал, що стосується релігійного життя.

Скрутне економічне становище в державі в дев'яностих роках минулого століття спричинило скорочення штату відділення релігієзнавства та згорання емпіричних соціологічних досліджень на базі відділення. Але творчі зв'язки з такими соціологічними інституціями, як Центр соціологічних досліджень Українського науково-дослідного інституту проблем молоді (згодом, Український інститут соціальних досліджень Міністерства у справах сім'ї та молоді), Інститутом соціології НАН України, дослідницьким центром «Соціс-Геллап», Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова тощо, дали можливість академічним релігієзнавцям отримати багатий емпіричний соціологічний матеріал для своїх теоретично-соціологічних висновків, узагальнень і концепцій.

У цьому контексті посильну допомогу надавали члени обласних осередків створеної в 1993 р. Української асоціації релігієзнавців. У цей час українське релігієзнавство виходить на міжнародний рівень. Налагоджуються творчі зв'язки з Міжнародною асоціацією соціологів релігії й іншими міжнародними релігієзнавчими організаціями та наукові контакти з відомими зарубіжними вченими – соціологами релігії (А. Баркер (Великобританія), І. Боровік (Польща) та інші).

Відділення релігієзнавства на чолі із проф. А. Колодним ініціює й організовує міжнародні та

⁷ Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози : колективна монографія / редкол. : П. Косуха (відп. ред.) та ін. Київ : відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України. С. 43-44.

всеукраїнські наукові конференції, на яких працюють секції з релігієзнавчо-соціологічного спрямування й обговорюються нагальні проблеми суспільно-релігійного життя: стан і динаміка релігійної ситуації, соціальна діяльність релігійних організацій, індивідуальна та спільнотна релігійність, релігія і тероризм, релігія в контексті глобалізації, зв'язки релігії з іншими соціальними інститутами й організаціями (сім'я, право, політика, економіка, освіта, армія, ЗМІ тощо), вплив релігії на формування громадської думки й електоральну поведінку тощо. Отже, незважаючи на перешкоди, спільними зусиллями вчених-теоретиків і дослідників-практиків соціологія релігії в дослідженнях українських релігієзнавців нанівець не зійшла, навпаки, вийшла на новий якісний рівень свого буття, що відзначався координованістю та комплексністю досліджень релігії як суспільного явища та її соціальної природи.

У 1996 р. в Україні виходить перше й унікальне академічне енциклопедично-довідкове видання «Релігієзнавчий словник», підготовлене авторським колективом релігієзнавців на чолі із професорами А. Колодним і Б. Лобовиком. У ньому вміщено цикл статей-довідок (координатор П. Косуха), що стосуються соціології релігії, її предметного та проблемного поля, методів і методології, функціонального призначення тощо⁸.

Цього ж року в Інституті філософії починає функціонувати спеціалізована вчена рада Д 26.161.03 із захисту дисертацій на здобуття доктора (кандидата) наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство (у галузі філософських, історичних і соціологічних наук). Її очолює д. філос. н., проф. А. Колодний. Створення спецради та затвердження ВАК України «Українського релігієзнавства» – бюлетеня Української асоціації релігієзнавців та відділення релігієзнавства ІФ НАНУ як фахового видання в галузі соціологічних наук (поряд із філософськими й історичними науками) сприяють утвердженню й укріпленню позицій соціології релігії в релігієзнавчих дослідженнях.

У спецраді за профілем соціології релігії працювали як філософи-релігієзнавці, що мали досвід і науковий доробок у цій галузі академічного релігієзнавства (А. Арістова, М. Закович, А. Черній, Л. Филипович, В. Єленський, О. Бучма й інші), так і вчені – соціологи Інституту соціології НАН України та Національного університету «Києво-Могилянська академія», у сферу наукових інтересів яких входило дослідження релігії як суспільного явища (В. Полтавець, М. Шульга, Н. Костенко, В. Оссовський, М. Чурилов, О. Погорілий, О. Нельга, М. Пірен, В. Пилипенко). У відділенні релігієзнавства була розроблена тематика дисертаційних робіт

із соціології релігії, сформульовані питання до кандидатського екзамену з релігієзнавства (соціологія релігії), координаційною радою з релігієзнавства (голова П. Яроцький) були зареєстровані теми дисертацій релігієзнавчо-соціологічного змісту.

На жаль, за час функціонування спецради було захищено всього дві кандидатські дисертації в галузі соціологічних наук за спеціальністю релігієзнавство (Н. Дудар і О. Дурманенко). Дисертацію «Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану» на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 09.00.11. – релігієзнавство Н. Дудар (нині Н. Пивоварова) присвятила дослідженню релігійності в постсоціалістичній Україні, виявленню детермінант і характерних рис її сучасного стану⁹. О. Дурманенко в дисертації «Релігія в контексті онтологічної безпеки особистості» на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство проаналізував феномен релігії в контексті онтологічної безпеки особистості¹⁰.

Оформлення релігієзнавства в академічну науку відбулося завдяки наполегливій творчій праці колективу відділення на чолі з його керівником д. філос. н., проф. А. Колодним. Завдяки ініціативі та науковому доробку А. Колодного було окреслене предметне поле релігієзнавства, сформульовані принципи академічного релігієзнавства та визначена його дисциплінарна структура. У 2000 р. за його редакцією вийшла фундаментальна колективна наукова праця, підручник «Академічне релігієзнавство». Окрема тема в цій праці присвячена безпосередньо соціології релігії. Вона написана к. філос. н. М. Бабієм, який провів глибокий аналіз структурного і функціонального рівнів соціології релігії, простежив її академічну еволюцію, запропонував «систему категорій і понять, яка дозволяє досягнути релігію як складне за своєю природою, структурою, функціями та роллю соціальне явище, адекватно відтворити його суттєві внутрішні та зовнішні аспекти в соціальному контексті їх вияву»¹¹. В інших своїх наукових розвідках М. Бабій також досліджує предметне поле соціології релігії¹².

Незважаючи на те, що лише дві дисертації зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство були захищені

⁸ Див.: Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного, Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996.

⁹ Дудар Н. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану : дис. ... канд. соціол. наук : 09.00.11 ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2002.

¹⁰ Дурманенко О. Релігія в контексті онтологічної безпеки особистості : дис. ... канд. соціол. наук : 09.00.11 ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2010.

¹¹ Академічне релігієзнавство : підручник / за наук. ред. А. Колодного. Київ : Світ знань, 2000. 152 с.

¹² Бабій М. Соціологія релігії в архітектоніці релігієзнавства. Дисциплінарне релігієзнавство : колективна монографія. Українське релігієзнавство. 2009. Спецвипуск. С. 107–119.

на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук, про соціологію релігії в українському релігієзнавстві можна говорити як про таку, що утвердилася в науковому академічному просторі. І підтвердженням цьому є величезний масив філософської й історичної монографічної релігієзнавчої літератури, наукових статей, докторських і кандидатських дисертацій за спеціальністю релігієзнавство в галузі історичних і філософських наук, що пронизаний буквою і духом соціології релігії та ґрунтується на матеріалах конкретних соціологічних досліджень. Окремі праці із цього масиву релігієзнавчого доробку написані на перетині філософії релігії та соціології релігії, або історії релігії та

соціології релігії, мають міжпредметний і міждисциплінарний характер.

Висновки. Загалом академічними релігієзнавцями видана велика кількість індивідуальних і колективних монографій, наукових і науково-популярних статей, що безпосередньо чи опосередковано порушують питання соціології релігії, розробляють і вдосконалюють її понятійно-категоріальний апарат і предметне поле. Отже, соціологія релігії утвердилася в науковому академічному просторі України як міждисциплінарна (релігієзнавча та соціологічна) галузь наукового знання, а ключову роль у цьому відіграли українські вчені (академічні релігієзнавці) та відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бабій М. Соціологія релігії в архітектоніці релігієзнавства. Дисциплінарне релігієзнавство : колективна монографія. *Українське релігієзнавство*. 2009. Спецвипуск. С. 107–119.
- Бучма О. Петро Косуха і Анатолій Єришев як започатківці української соціології релігії. *Софія : гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. № 2 (22). С. 98–99.
- Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Основи, 1994.
- Дудар Н. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану : дис. ... канд. соціол. Наук : 09.00.11 ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 264 с.
- Дурманенко О. Релігія в контексті онтологічної безпеки особистості : дис. ... канд. соціол. наук : 09.00.11; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2010. 236 с.
- Колодний А. Феномен релігієзнавства. Київ : Інтерсервіс, 2020. 248 с.
- Кисельов О. Соціологія релігії як академічна дисципліна: виклики і перспективи. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/9929-sociologiya-religii-kak-akademicheskaya-disciplina-vyzovy-i-perspektivy.html>.
- Косуха П. Про стан міжконфесійних відносин в Україні (на матеріалах соціологічних досліджень). Київ, 1993.
- Академічне релігієзнавство : підручник / за наук. ред. А. Колодного. Київ : Світ знань, 2000. 862 с.
- Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного, Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
- Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози : кол. монографія / редкол. : П. Косуха (відп. ред.) та ін. Київ : відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, 320.

REFERENCES

- Academic religious studies: Textbook (2000) / Under the scientific editorship of A. Kolodny. K.: World of Knowledge, 862.
- Babiy, M. (2009). Sociology of Religion in the Architectonics of Religious Studies. Disciplinary religious studies. Collective monograph. Special issue, 107–119.
- Buchma, O. (2023). Petro Kosuha and Anatolii Yeryshev as the Founders of the Ukrainian Sociology of Religion. *Sophia: Humanitarian and Religious Studies Bulletin*. 2 (22), 98–99.
- Dictionary of Religious Studies (1996). Edited by Professors A. Kolodnyi and B. Lobovyk. Kyiv: Fourth Wave, 392.
- Dudar, N. (2002). Religiosity in the Ukrainian society: determinants and characteristics of the current state [Text]: PhD thesis: 09.00.11 / Dudar Nadiia Pavlivna; G.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. K., 264.
- Durmanenko, O. (2010). Religion in the context of ontological security of the individual [Text]: PhD thesis: 09.00.11 / Durmanenko Oleksandr Oleksandrovych ; Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Lutsk, 236.
- Kiselyov, O. Sociology of religion as an academic discipline: challenges and prospects. <http://www.religion.in.ua/main/analytica/9929-sociologiya-religii-kak-akademicheskaya-disciplina-vyzovy-i-perspektivy.html>.
- Kolodnyi, A. (2020). The phenomenon of religious studies. Kyiv: Interservice, 248.
- Kosuha, P. (1993). On the state of interfaith relations in Ukraine (based on sociological research). K.
- Modern Religious Situation in Ukraine: Status, Trends, Forecasts. Collective monograph. Editorial board: P. Kosuha (ed.) and others. K.: Department of Religious Studies of the Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. 320.
- Weber, M. (1994). Protestant ethics and the spirit of capitalism / Translated from German by O. Pogorelyi. K.: Osnovy.